

AGENT

Agent (informator, tajny agent, tajny oficer, tajny informator, poufne osobowe źródło informacji, osoba zaufana) to najstarsze (bo znane już od końca XVII w. we Francji), poufne (bo działające na zasadzie absolutnej tajności) osobowe źródło informacji wykorzystywane przy wykonywaniu → **czynności operacyjno-rozpoznawczych** i – podobnie jak → **wywiad** stanowi cenną metodę zwalczania przestępczości zorganizowanej. Agentem może być funkcjonariusz służby bezpieczeństwa państwa albo osoba niebędąca funkcjonariuszem takiej służby, a więc osoba, która w określonym czasie i miejscu, na polecenie odpowiednich organów lub służb zapewniających bezpieczeństwo państwa i w ich imieniu, dostarcza w sposób tajny informacje niezbędne do ochrony oraz zapewnienia porządku i bezpieczeństwa w państwie.

Uprawnionymi organami, które mogą korzystać z pomocy tajnych agentów, są w zakresie wykonywania powierzonych im przez ustawy kompetencyjne zadań:

- 1) Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencja Wywiadu (art. 36 ABWU);
- 2) Centralne Biuro Antykorupcyjne (art. 25 CBAU);
- 3) Straż Graniczna (art. 9b SGU);
- 4) Służba Kontrwywiadu Wojskowego i Służba Wywiadu Wojskowego (art. 40 SKWU);
- 5) Żandarmeria Wojskowa (art. 36 ŻWU);
- 6) Policja (art. 22 PolU);
- 7) organy kontroli skarbowej, a więc: minister właściwy do spraw finansów publicznych, Generalny Inspektor Kontroli Skarbowej, dyrektor urzędu kontroli skarbowej (art. 36i KSU).

Dane osób współpracujących jako informatorzy z ww. formacjami nie mogą być ujawniane, z wyjątkiem sytuacji, gdy zażąda tego → **prokurator** albo sąd, w celu objęcia ściganiem karnym czynu zabronionego będącego zbrodnią lub występkiem, którego skutkiem jest → **śmierć**, lub w celu przeprowadzenia postępowania sprawdzającego na podstawie przepisów o ochronie informacji niejawnych.

Tajnymi informatorami, w świetle przepisów ustaw kompetencyjnych, nie mogą być:

- 1) posłowie i senatorowie;
- 2) osoby zajmujące kierownicze stanowiska państwowe, do których zalicza się: Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, Marszałka Sejmu, Marszałka Senatu, Prezesa Rady Ministrów, wicemarszałka Sejmu, wicemarszałka Senatu, wiceprezesa Rady Ministrów, Prezesa Najwyższej Izby Kontroli, ministra, Prezesa Narodowego Banku Polskiego, Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka, Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych, Prezesa Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Przewodniczącego Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, Prezesa Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa, wiceprezesa Najwyższej Izby Kontroli, Szefa Kancelarii Sejmu, Szefa Kancelarii Senatu, zastępcę Szefa Kancelarii Sejmu, zastępcę Szefa Kancelarii Senatu, Szefa Kancelarii Prezesa Rady Ministrów, Szefa Służby Cywilnej, Głównego Inspektora Pracy, zastępcę Głównego Inspektora Pracy, Kierownika Krajowego Biura Wyborczego, Ministra Stanu, Szefa Kancelarii Prezydenta, zastępcę Szefa Kancelarii Prezydenta, zastępcę Prokuratora Generalnego, wiceprezesa Prokuraturii Generalnej Skarbu Państwa, Prezesa Polskiej Akademii Nauk, sekretarza stanu, członka Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji, pierwszego zastępcę Prezesa Narodowego Banku Polskiego, podsekretarza stanu (wiceministra), wiceprezesa Narodowego Banku Polskiego, zastępcę Rzecznika Praw Obywatelskich, zastępcę Rzecznika Praw Dziecka, zastępcę Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych, Rzecznika Ubezpieczonych, kierownika urzędu centralnego, wiceprezesa Polskiej Akademii Nauk, wojewodę, zastępcę kierownika urzędu centralnego, wicewojewodę (art. 2 WynagrKierU);
- 3) dyrektorzy generalni w ministerstwach, urzędach centralnych lub urzędach wojewódzkich;
- 4) sędziowie, prokuratorzy, adwokaci i radcowie prawni;
- 5) członkowie rady nadzorczej, członkowie zarządu oraz dyrektorzy programów „TP S.A.” i „PR S.A.”, a także dyrektorzy terenowi oddziałów „TP S.A.”;
- 6) dyrektorzy generalni, dyrektorzy biur oraz kierownicy oddziałów regionalnych „PAP S.A.”;
- 7) nadawcy, czyli osoby fizyczne, osoby prawne lub osobowe spółki handlowe, które tworzą i zestawiają program oraz rozpowszechniają go lub przekazują innym osobom w celu rozpowszechniania (art. 4 pkt 1 RTVU);

- 8) redaktorzy naczelni, dziennikarze lub osoby prowadzące działalność wydawniczą, zgodnie z przepisami PrPras;
- 9) rektorzy, prorektorzy i kierownicy podstawowych jednostek organizacyjnych w publicznych i niepublicznych szkołach wyższych;
- 10) członkowie Rady Głównej Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Polskiej Komisji Akredytacyjnej i Centralnej Komisji do Spraw Stopni i Tytułów.

Analiza przepisów wskazywanych ustaw pozwala stwierdzić, że działalność agenta może składać się z dwóch etapów, tzn. obserwowania środowiska, w którym ma „pracować” informator, zdobycia jego zaufania oraz aktywnej działalności polegającej na penetracji od wewnątrz środowiska przestępczego poprzez nawiązanie kontaktu, zbieranie informacji oraz rozpracowanie osoby. Pozwala to na wyodrębnienie następujących celów w pracy tajnego informatora:

- 1) ustalenie zakresu podmiotowego i przedmiotowego działalności inwigilowanego środowiska;
- 2) uprzedzenie planowanych przedsięwzięć przestępczych;
- 3) pozyskanie informatora;
- 4) zgromadzenie informacji o konkretnych przestępstwach;
- 5) → **ujęcie** i → **zatrzymanie** sprawców przestępstw.

Metody i sposoby prowadzenia działalności przez agentów nie zostały bliżej sprecyzowane, ale wymagają ze strony organów ścigania wielkiego – zarówno logistycznego (doświadczenie w zwalczaniu przestępczości, pozyskiwanie informatorów, zapewnienie ochrony agentom), jak i finansowego zaangażowania. Wprowadzenie tajnego informatora do inwigilowanego środowiska wymaga od niego samego pełnego zaangażowania się w działalność, utożsamiania się z tym środowiskiem, myślenia i zachowywania się jak przestępca, ponieważ cały czas istnieje ryzyko dekonspiracji, a co za tym idzie zagrożenie bezpieczeństwa, zdrowia, a nawet życia informatora. Bycie informatorem pociąga za sobą wiele negatywnych skutków w postaci m.in.: nerwicy, alkoholizmu, narkomanii, lekomanii, itp. Takim sytuacjom mają zapobiegać specjalistyczne szkolenia dla tajnych agentów.

Jak słusznie zauważa J. Konieczny „Pełnowartościowym agentem może być osoba mająca dostęp do interesujących służby informacji i ponadto odpowiednio umotywowana do pracy” (J. Konieczny, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze*, [w:] J. Widacki (red.), *Kryminalistyka*, Warszawa 2012, s. 138–139). Dlatego też służby stojące na straży porządku i bezpieczeństwa państwa dysponują odpowiednim funduszem operacyjnym (art. 36 ust. 3 ABWU, art. 25 ust. 3 CBAU, art. 40 ust. 3 SKWU, art. 37 ust. 3 ŻWU, art. 22 ust. 3 PoU, art. 9b ust. 4 SGU), z którego może być wypłacona informatorowi – za udzielenie pomocy – gratyfikacja. Do pozostałych motywów podejmowania współpracy przez informatora z organami ścigania należy zaliczyć m.in.: negatywne nastawienie do przestępczości, zazdrość, chęć zemsty, obawa przed wykorzystaniem obciążających lub kompromitujących materiałów, itp.

Wyniki działalności agenta, jako osobowego źródła informacji, nie mają żadnego bezpośredniego znaczenia dowodowego, ponieważ informatorzy nie występują w procesie w charakterze → **świadków**, chociaż informacje od nich pochodzące niejednokrotnie mogą wskazać kierunek poszukiwania → **dowodów**, a także przyczynić się do ich weryfikowania.

Akty normatywne:

Ustawa z 5.8.2010 r. o ochronie informacji niejawnych (Dz.U. Nr 182, poz. 1228 ze zm.);
Ustawa z 9.6.2006 r. o Centralnym Biurze Antykorupcyjnym (t.j. Dz.U. z 2014 r. poz. 1411 ze zm.);
Ustawa z 9.6.2006 r. o Służbie Kontrwywiadu Wojskowego oraz Służbie Wywiadu Wojskowego (t.j. Dz.U. z 2014 r. poz. 253 ze zm.);
Ustawa z 24.5.2002 r. o Agencji Bezpieczeństwa Wewnętrznego oraz Agencji Wywiadu (t.j. Dz.U. z 2015 r. poz. 1929 ze zm.);
Ustawa z 24.8.2001 r. o Żandarmerii Wojskowej i wojskowych organach porządkowych (t.j. z 2013 r. poz. 568 ze zm.);
Ustawa z 29.12.1992 r. radiofonii i telewizji (t.j. Dz.U. z 2015 r. poz. 1531 ze zm.);
Ustawa z 28.9.1991 r. o kontroli skarbowej (t.j. Dz.U. z 2015 r. poz. 553 ze zm.);
Ustawa z 12.10.1990 r. o Straży Granicznej (t.j. Dz.U. z 2014 r. poz. 1402 ze zm.);
Ustawa z 6.4.1990 r. o Policji (t.j. Dz.U. z 2015 r. poz. 355 ze zm.);
Ustawa z 26.1.1984 r. – Prawo prasowe (Dz.U. Nr 5, poz. 24 ze zm.);
Ustawa z 31.7.1981 r. o wynagradzaniu osób zajmujących kierownicze stanowiska państwowe (t.j. Dz.U. z 2011 r. Nr 79, poz. 430 ze zm.).

Literatura:

A. *Bulśewicz*, Rola osoby zaufanej w czynnościach operacyjno – rozpoznawczych i procesie karnym, Przegl. Pol. 1992, Nr 2–3;
M. *Klejnowska*, Podstęp operacyjny i prowokacja policyjna, Prok. i Pr. 2004, Nr 3;
J. *Konieczny*, Czynności operacyjno-rozpoznawcze, [w:] J. *Widacki* (red.), Kryminalistyka, Warszawa 2012;
R. *Lizak*, Kontrolowane przyjęcie lub wręczenie korzyści majątkowej, WPP 2011, Nr 1;
A. *Szumski*, Wykorzystanie taktyki i techniki kryminalistycznej w ramach czynności operacyjno-rozpoznawczych, Wrocław 2010;
S. *Waltoś*, Tajny agent policji (na obrzeżach odpowiedzialności karnej), PiP 1993, Nr 11–12.

[M.B.]

ALIBI

Dosłownie oznacza „gdzie indziej”; w → **kryminalistyce** jest rozumiane jako dowód świadczący o tym, że → **podejrzany** (oskarżony) w chwili → **zdarzenia** przebywał w miejscu innym niż to, w którym → **zdarzenie** faktycznie nastąpiło. Zwykle chodzi o miejsce na tyle oddalone od → **miejsca zdarzenia**, aby obecność w nim wykluczała możliwość popełnienia przez → **sprawcę** w tym samym czasie czynu zabronionego w innym miejscu. Wykazywanie alibi jest formą obrony – tezą dowodową → **podejrzanego** (oskarżonego), który dowodzi, że nie mógł popełnić zarzucanego mu czynu, ponieważ w czasie, gdy ten czyn został popełniony znajdował się w innym miejscu niż to, w którym popełniono

zarzucany mu czyn. Powołanie się na alibi, czyli *de facto* udowodnienie przez → **podejrzanego** (oskarżonego) fizycznej nieobecności na → **miejscu zdarzenia**, w wielu rodzajach przestępstw stanowi dowód jego niewinności.

W szerszym znaczeniu tego słowa, alibi to każdy środek dowodowy świadczący o tym, że określona osoba nie mogła dopuścić się zarzucanego jej czynu nie tylko dlatego, że w chwili jego zaistnienia nie tylko nie przebywała w innym miejscu, ale także dlatego, że nie miała ona obiektywnych możliwości popełnienia tego czynu w tym czasie i w tym miejscu, w którym faktycznie zaistniał. W tym ujęciu alibi odnoszone jest do braku możliwości fizycznych i psychicznych → **podejrzanego** (oskarżonego) niezbędnych do popełnienia zarzucanego mu czynu.

Z reguły alibi jest przygotowywane przed popełnieniem czynu zabronionego. W tym celu → **sprawca**, np. udostępnia innej nieświadomej jego intencji osobie kartę kredytową, którą następnie płaci ona za zakupione towary w innym mieście w czasie, w którym → **sprawca** (właściciel karty) popełnia czyn zabroniony, albo bezpośrednio przed jego popełnieniem pokazuje się w miejscach publicznych i stara się nawiązać kontakty z jak najliczniejszą grupą osób tylko po to, by później mogły one poświadczyć jego obecność w miejscu innym niż to, w którym popełnił czyn zabroniony, bądź też angażuje do realizacji swojego przestępnego zamiaru współnika, który potwierdzi, że w czasie popełnienia czynu zabronionego razem przebywali, np. w pracy, hotelu, podróży itd.

Polskie postępowanie karne nie przewiduje żadnych warunków formalnych powołania się na alibi. → **Podejrzany** (oskarżony) może to uczynić zarówno przy pierwszym przesłuchaniu, w późniejszych stadiach postępowania przygotowawczego albo w trakcie rozprawy głównej.

Potwierdzenie alibi wymaga dokładnego ustalenia czasu i miejsca popełnienia czynu zabronionego, dokładnego przesłuchania → **podejrzanego** (oskarżonego) co do wskazywanych przez niego okoliczności, zweryfikowania prawdziwości zeznań (wyjaśnień) za pomocą innych czynności kryminalistyczno-procesowych oraz zbadania wszelkich obiektywnie możliwych wersji → **zdarzenia** i obiektywnych możliwości sprawstwa → **podejrzanego** (oskarżonego). Wynika z tego, że alibi można podważyć za pomocą przeciwdowodu. Rodzaj alibi, którego nie sposób podważyć, określa się jako żelazne alibi.

Literatura:

- T. Hanausek, Kryminalistyka. Zarys wykładu, Warszawa 2009;
D. Jagiełło, Alibi – problematyka kryminalistyczna i procesowa, EP 2012, Nr 5;
J. Widacki, J. Konieczny, Wersja śledcza, modus operandi i analiza kryminalna, [w:] J. Widacki (red.), Kryminalistyka, Warszawa 2012;
D. Wilk (red.), Kryminalistyka. Przewodnik, Toruń 2013.

[W.L.]

ANALIZA KRYMINALNA

Stanowi centralny element szerszej całości określanej mianem wywiadu kryminalnego, stanowi metodę pracy Policji, która mieści się w katalogu czynności operacyjno-rozpoznawczych. Analiza kryminalna to swego rodzaju proces zarządzania wiedzą prowadzący się do uporządkowania zgromadzonych informacji, ustalenia istniejących między nimi powiązań, a następnie wykorzystania płynących stąd wniosków dla celów wykrywczych. Przetwarzane informacje mają dać odpowiedź na tzw. siedem złotych pytań, przy czym istota analizy sprowadza się do wsparcia procesu wykrywczego, a nie do zastąpienia prowadzących sprawę. Należy podkreślić, że wyniki analizy kryminalnej nie mają wartości dowodowej, w związku z tym nie mogą być wykorzystywane w procesie jako podstawa dowodzenia winy lub niewinności. Przyczyną wykształcenia się i rozwoju analizy kryminalnej są zmiany jakościowe przestępczości oraz rewolucja technologiczna, które wymuszają opracowywanie nowych skutecznych metod badań kryminalistycznych.

Informacje służące do przeprowadzenia analizy kryminalnej poddawane są ocenie i podlegają klasyfikacji ze względu na źródło ich pochodzenia i wiarygodność. Obydwie te charakterystyki przedstawiane są w czterostopniowej skali, z których pierwsza (dla źródła) obejmuje symbole literowe A–D, druga (dla informacji) obejmuje symbole cyfrowe 1–4, przy czym oceny źródła i informacje szacowane są malejąco – od całkowicie pewnych i wiarygodnych w każdym przypadku do niesprawdzonych lub budzących zastrzeżenia (w przypadku źródła) oraz nieznanymi osobie źródła i niedających się potwierdzić (w przypadku informacji).

W doktrynie podkreśla się, że ze względu na cele stawiane analizie kryminalnej wyróżnia się dwa jej rodzaje: analizę operacyjną i analizę strategiczną. Analiza operacyjna to czynność, której wyniki mają być przydatne do wykorzystania w konkretnej sprawie w krótkim czasie, służąca do osiągnięcia w możliwie krótkim czasie zamierzonego przez organy ścigania celu w postaci ujawnienia przestępstwa, wykrycia i zatrzymania jego sprawcy, zajęcia lub konfiskaty przedmiotu przestępstwa. Koncentruje się zatem na jednym lub kilku określonych indywidualnych przypadkach, uwzględniając dane osobowe i nieosobowe, mające związek z określonymi działaniami procesowymi. Ten rodzaj analizy kryminalnej ma wspomóc realizację procesu wykrywczego i budowę → **wersji kryminalistycznych**.

Analiza strategiczna to czynność, która skupia się na problemach związanych ze stanem przestępczości, przyczynach jej występowania, prognozowaniu jej rozwoju, co w konsekwencji ma doprowadzić do opracowania strategii zwalczania niepożądanych zjawisk kryminalnych, programów profilaktycznych czy zmian w obowiązujących przepisach prawnych. Ten rodzaj analizy kryminalnej pełni funkcję zapobiegawczą.

By osiągnąć cel analizy kryminalnej stosuje się odpowiednie jej formy. Do analizy operacyjnej stosuje się 5 niezależnych od siebie form, które przybierać może proces analityczny, pogrupowanych według 3 podstawowych zagadnień: przestępstwo kryminalne, przestępca (ofiara) oraz metody kontrolne. Przy rozpracowywaniu grupy zagadnień określanych jako przestępstwo kryminalne stosuje się analizę sprawy oraz analizę porównawczą. Do zagadnienia przestępca (ofiara) stosuje się analizę grup przestępczych (w przypadku kiedy sprawca jest znany) albo analizę profilu szczególnego (w przypadku kiedy sprawca jest nieznan). W metodach kontrolnych stosuje się analizę prowadzenia sprawy. Z kolei do analizy strategicznej stosuje się 3 formy, odpowiednio: analizę prowadzenia sprawy – do zagadnienia przestępstwo kryminalne, analizę profilu ogólnego – do zagadnienia przestępca (ofiara), analizę metod stosowanych w sprawach – do zagadnienia metody kontrolne.

Do form stosowanych w przypadku analizy operacyjnej należy:

- 1) analiza sprawy – to całościowa próba rekonstrukcji przebiegu → **zdarzenia**, polegająca na ustaleniu kolejności składających się na nie pojedynczych zdarzeń bądź występujących regularności, w celu sformułowania wytycznych co do dalszego kierunku postępowania oraz ewentualnego stwierdzenia nieścisłości wśród informacji pochodzących z różnych źródeł;
- 2) analiza porównawcza – polega na kojarzeniu informacji o podobnych zdarzeniach mających charakter kryminalny, w celu ewentualnego ustalenia, które z nich mogły być popełnione lub przygotowane przez tych samych sprawców;
- 3) analiza grup przestępczych – poprzez selekcję i zestawienie ze sobą danych pochodzących z różnych źródeł służy do uporządkowania informacji dotyczących określonej grupy przestępczej, co z kolei ma przyczynić się do określenia jej struktury, określenia relacji wewnątrz grupy oraz roli poszczególnych członków, wskazania powiązań z podmiotami zewnętrznymi, źródeł finansowania itd.;
- 4) analiza profilu szczególnego – skoncentrowana na pojedynczym sprawcy, zmierza do opisanie cech charakterologicznych, fizycznych, intelektualnych, społecznych na podstawie zebranego w sprawie materiału dowodowego;
- 5) analiza prowadzenia sprawy – zmierza do wypracowania mechanizmów pozwalających na uniknięcie błędów i udoskonalenia metod stosowanych w związku z prowadzeniem określonego typu spraw w przyszłości.

Do form stosowanych w przypadku analizy strategicznej należy:

- 1) analiza prowadzenia sprawy – sprowadza się do oceny działań prowadzonych w sprawie, w celu określenia jej dalszego biegu;
- 2) analiza profilu ogólnego – to próba ustalenia zestawu cech charakterystycznych właściwych dla osób popełniających ten sam rodzaj przestępstwa;
- 3) analiza metod stosowanych w sprawach – badanie natury, zasięgu i rozwoju przestępczości danego rodzaju w określonym regionie lub czasie.

Poszczególne formy analizy kryminalnej wykorzystują różnorakie techniki, do których należą m.in.: analizy powiązań osobowych i sieci społecznych, analizy zdarzeń, analizy wykazów połączeń telefonicznych, analizy przepływów finansowych i powiązań kapitałowych, analizy mechanizmów działalności przestępczej oraz analizy wielorodzajowe, będące składową wyżej wymienionych.

Analiza kryminalna stosowana jest w sprawach wielowątkowych, o dużym zasięgu terytorialnym, obejmujących swoim zakresem znaczną liczbę zdarzeń lub podmiotów, charakteryzujących się rozległą strukturą powiązań przestępczych, kiedy istnieje potrzeba przetworzenia ogromnej ilości informacji. Wykonuje ją analityk kryminalny, którego zadaniem jest połączyć ze sobą wszystkie posiadane w sprawie informacje, nadać im przejrzystą postać graficzną, uzupełnić o dane pochodzące z baz i rejestrów, uogólnić przesłanki, sformułować hipotezy i przedstawić wnioski. Włączenie do sprawy analityka pozwala opanować ogrom informacji i na ich podstawie ukierunkować podejmowane czynności. Stosowanie analizy kryminalnej ma sens jedynie wówczas, kiedy organy ścigania dysponują odpowiednio wyposażonym do tego zapleczem informatycznym. W przypadku współczesnych przestępstw, w szczególności tych o charakterze ekonomiczno-finansowym i skomplikowanym → *modus operandi*, odtworzenie → **zdarzenia** nie jest możliwe lub jest poważnie utrudnione bez odpowiedniego wsparcia technologicznego.

Akty normatywne:

Zarządzenie Nr 1012 Komendanta Głównego Policji z 23.9.2004 r. w sprawie stosowania przez Policję analizy kryminalnej (Dz.Ur.z. KGP Nr 20, poz. 124).

Literatura:

- P. Chlebowicz, W. Filipkowski, Analiza kryminalna. Aspekty kryminalistyczne i prawnodowodowe, Warszawa 2011;
S. Czarniecki, Analiza kryminalna – narzędzie pracy Policji, Prokurator 2007, Nr 1;
E. Gruza, Czynności operacyjno-rozpoznawcze, [w:] E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych, Warszawa 2011;
W. Ignaczak, Wybrane zagadnienia analizy kryminalnej, Szczytno 2005;
K. Juszcza, Wybrane kryminalistyczne działania rozpoznawczo-wykrywcze, [w:] D. Wilk (red.), Kryminalistyka. Przewodnik, Toruń 2013;
J. Widacki, J. Konieczny, Wersja śledcza, modus operandi i analiza kryminalna, [w:] J. Widacki (red.), Kryminalistyka, Warszawa 2012.

[W.L.]

ANTROPOLOGIA KRYMINALNA

Pochodzi od greckich słów *anthropos* – człowiek i *logos* – nauka; oznacza naukę zajmującą się badaniem właściwości organizmu człowieka. Podstawowymi metodami badawczymi antropologii kryminalnej są: antropometria – zajmująca się pomiarami ludzkiego ciała i antroposkopia – zajmująca się opisem cech ludzkiego ciała.

Szczególne znaczenie odgrywa antropometria kryminalistyczna, która jest działem techniki kryminalistycznej zajmującym się identyfikacją człowieka lub zwłok na podstawie parametrów budowy ciała. Twórcą antropometrii kryminalistycznej był *Alphonse Bertillon*, który opracował system identyfikacji człowieka oparty na pomiarach ludzkiego ciała. Pomiarów te obejmowały 11 zewnętrznych części ciała zatrzymanych przestępców: wzrost w pozycji stojącej i siedzącej, rozwartość ramion, długość i szerokość głowy, szerokość twarzy, długość i szerokość prawego ucha, długość lewego przedramienia, długość lewej stopy, długość średniego i małego palca lewej ręki oraz polegały na odnotowywaniu ich w kartach rejestracyjnych. Dzięki temu w przypadku ponownego → **zatrzymania** możliwe było odszukanie karty rejestracyjnej uprzednio zarejestrowanego przestępcy i powiązanie ze sobą popełnionych przez niego przestępstw. Metoda identyfikacji człowieka na podstawie parametrów budowy ciała opierała się na trzech podstawowych założeniach: szkielet ludzki ostatecznie formuje się około 20. roku życia i od tego czasu pozostaje niezmienny; wyniki pomiarów różnych części ciała są właściwe dla każdego człowieka, niepowtarzalne (niemożliwe jest istnienie dwóch fizycznie identycznych osobników), co oznacza, że prawdopodobieństwo znalezienia dwóch ludzi o identycznych wymiarach 11 zewnętrznych części ciała jest niemożliwe; precyzyjny pomiar zewnętrznych części ciała człowieka jest stosunkowo prosty i nie sprawia większych trudności.

Antropologia kryminalna ma w → **kryminalistyce** szerokie zastosowanie, jest wykorzystywana do identyfikacji zarówno osób żywych, jak i zwłok ludzkich w celu:

- 1) odtwarzania wyglądu człowieka; sprowadza się do sporządzenia portretu pamięciowego, na podstawie zachowanego w pamięci obrazu człowieka. Portret pamięciowy może zostać sporządzony w formie: opisowej – słownego opisu wyglądu człowieka, albo obrazowej – wizualnej. Podstawą sporządzenia → **portretu pamięciowego** są → **ślady** pamięciowe osoby opisującej cechy wyglądu spostrzeżonej osoby. W przypadku zastosowania formy obrazowej, istotną rolę odgrywa specjalista → **kryminalistyki** z zakresu odtwarzania wyglądu osób, który pod dyktando osoby opisującej wygląd człowieka sporządza jego rysopis. Odtworzenie wyglądu człowieka jest możliwe w przypadku, kiedy osoba opisująca zapamiętała szczegóły dotyczące rysopisu spostrzeżonej osoby. W tym przypadku bardzo istotne są wszelkiego rodzaju znaki szczególne identyfikujące człowieka umiejscowione na twarzy w postaci blizn, pieprzyków, przebarwień, owłosienia itd.;
- 2) przygotowywania wizerunku człowieka uwzględniającego progresję wiekową, która polega na postarzeniu lub odmładzaniu zdjęć fotograficznych osób zaginionych i poszukiwanych. Progresja wiekowa polega na uwzględnianiu zmian w wyglądzie twarzy, jakie zachodzą wraz z wiekiem oraz indywidualnymi właściwościami osobniczymi, wynikającymi z ustalonych reguł rozwoju osobniczego. Przygotowywanie wizerunku człowieka uwzględniającego progresję wiekową poprzedza wnikliwa analiza mate-

riału badawczego w postaci fotografii lub nagrań utrwalonego wizerunku człowieka ukierunkowana na stwierdzenie możliwych kierunków rozwoju osobniczego;

- 3) identyfikacji osób na podstawie zdjęć fotograficznych, która dokonywana jest w przypadku poszukiwania sprawców przestępstw lub ustalania tożsamości osób, które nie chcą lub nie są w stanie podać swoich danych personalnych. W tym przypadku materiał dowodowy stanowią wszelkiego rodzaju utrwalenia wizerunku w postaci zdjęć sygnalitycznych, legitymacyjnych, okazjonalnych czy obrazu zarejestrowanego kamerami monitoringu wizyjnego. Materiałem porównawczym są zdjęcia fotograficzne wykonane w maksymalnie zbliżonej pozie i w zbieżnych warunkach oświetleniowych do tych, które zostały utrwalone na zdjęciach dowodowych. → **Identyfikację** osób na podstawie zdjęć fotograficznych przeprowadza się w celu potwierdzenia tożsamości osób poszukiwanych, podejrzanych o popełnienie przestępstwa, zaginionych, chorych psychicznie, z zanikami pamięci itd. W zależności od jakości posiadanych zdjęć, stosuje się jedną lub kilka wzajemnie uzupełniających się metod identyfikacyjnych:
  - a) graficzno-opisowa – polega na oznaczeniu na porównywanych zdjęciach fotograficznych indywidualnych cech wyglądu twarzy,
  - b) pomiarowo-porównawcza – polega na dokonaniu pomiarów wybranych elementów budowy twarzy utrwalonej na fotografii dowodowej i porównawczej, a następnie ich porównaniu i ocenie zgodności. Zastosowanie tej metody jest możliwe tylko w przypadku dysponowania dobrej jakości zdjęciami dowodowymi, na których krawędzie i poszczególne elementy twarzy są wyraźnie zobrazowane,
  - c) montażowa – polega na zestawieniu ze sobą fragmentów zdjęcia dowodowego i porównawczego a następnie analizie stopnia dopasowania zestawionych ze sobą fragmentów w linii pionowej, poziomej lub łamanej, w celu stwierdzenia zgodności wybranych cech,
  - d) konturowa – polega na odrysowaniu na przezroczystej folii konturów wybranych elementów twarzy osoby utrwalonej na fotografii dowodowej a następnie nałożeniu jej na fotografię porównawczą w celu porównania zgodności ich kształtów i wzajemnego rozmieszczenia,
  - e) antropometryczna – polega na porównaniu wartości odpowiadających sobie pomiarów wykonanych na fotografii dowodowej i porównawczej w różnych punktach antropometrycznych,
  - f) pomiarów kątowych – polega na porównaniu ze sobą wartości kątów zawartych pomiędzy liniami łączącymi określone punkty antropometryczne oraz charakterystyczne cechy budowy twarzy utrwalone na fotografii dowodowej i porównawczej;
- 4) ustalania tożsamości nieznanymi zwłok znajdujących się w fazie znacznego rozkładu. Antropologia kryminalna pozwala na ustalenie cech grupowych, takich jak: płeć, wiek czy wzrost. Ustalenie płci następuje na podstawie

analizy kości czaszki, miednicy, kości udowych, piszczelowych, obojczykowych, łopatki i trzonów kręgow. Określenie wieku umożliwia analiza uzębienia, stopnia zrośnięcia szwów czaszkowych i rozmiaru czaszki, zaawansowania kostnienia szkieletu i zmian, jakie z wiekiem zachodzą w kośćcu. Natomiast oszacowanie wzrostu umożliwiają pomiary kości długich oraz kręgow;

- 5) rekonstrukcji wyglądu przyżyciowego w drodze retuszu fotografii pośmiertnych, w przypadku zniekształcenia części twarzowej N/N zwłok, których stan zachowania jest jednak na tyle dobry, że pozwala na przeprowadzenie ich z wykorzystaniem retuszu;
- 6) rekonstrukcji wyglądu przyżyciowego na podstawie budowy czaszki, która ma miejsce w sytuacji, kiedy twarz uległa destrukcji na skutek doznanych obrażeń lub późniejszych zmian pośmiertnych. Opiera się na założeniu, że dla poszczególnych typów antropologicznych osobników o określonej płci i wieku w chwili zgonu istnieje wyraźna korelacja pomiędzy grubością i kształtem kości czaszki a grubością pokryw mięśniowych i kształtem tkanek miękkich twarzy. Do rekonstrukcji wyglądu przyżyciowego wykorzystywane są metody:
  - a) rysunkowa – wykonanie odręcznego rysunku twarzy na podstawie fotografii, zdjęcia rentgenowskiego lub tomograficznego czaszki,
  - b) plastyczna, zwana także metodą Gierasimowa – odtworzenie wyglądu twarzy następuje poprzez nałożenie na czaszkę lub jej odlew masy plastycznej (gliny, plasteliny) imitującej tkankę miękką w celu uzyskania takiego wyglądu, jaki mogła ona mieć za życia. Nakładanie kolejnych warstw masy plastycznej odbywa się przy wykorzystaniu tablic zawierających – ustalone w wyniku pomiarów antropometrycznych – średnie grubości tkanki miękkiej w poszczególnych punktach antropometrycznych, w oparciu o markery przymocowane do czaszki, które swoją wysokością odpowiadają grubości tkanki miękkiej w danym miejscu czaszki, a następnie na łączeniu ich ze sobą tzw. grzebieniami grubości pokrywy mięśniowej i wypełnianiu masą plastyczną powstałych w ten sposób przestrzeni. Metoda rekonstrukcji plastycznej stosowana jest wówczas, kiedy nie ma materiałów porównawczych lub zupełnie nie wiadomo, kim może być osoba, której zwłoki ujawniono,
  - c) komputerowa – wykorzystanie specjalnych zaawansowanych programów komputerowych do dwuwymiarowej lub trójwymiarowej rekonstrukcji wyglądu twarzy.

Celem rekonstrukcji twarzy jest odtworzenie jej wyglądu przyżyciowego, pozwalające rozpoznać i zidentyfikować osobę zaginioną lub poszukiwaną. Wynik rekonstrukcji może zostać poddany weryfikacji dzięki zastosowaniu metody superprojekcji, w sytuacji kiedy istnieje podejrzenie, czyimi zwłokami mogą być te poddane identyfikacji. Metodę superprojekcji można zastosować jedynie w przypadku dysponowania fotografią wykonaną za życia, najlepiej w ostatnim

BADANIA DNA

---

okresie przed śmiercią, zdjęciem rentgenowskim lub tomograficznym czaszki osoby poddanej identyfikacji. Dzięki temu możliwa jest jednoczesna projekcja na wspólny ekran (nałożenie na siebie) obrazu czaszki N/N zwłok oraz fotografii lub zdjęcia osoby wytypowanej spośród zaginionych lub poszukiwanych a następnie analiza zgodności ich cech.

Należy podkreślić, że wszelkie techniki rekonstrukcji twarzy opierają się na hipotetycznym związku między powierzchniowymi tkankami miękkimi twarzy a budową znajdujących się pod nimi kości czaszki. Uzyskany rezultat nigdy nie jest wiernym fotograficznym odzwierciedleniem wyglądu człowieka, ale tylko odzwierciedleniem prawdopodobnym. Każda z tych metod stanowi zaledwie próbę uchwycenia podobieństwa, natomiast nie zapewnia wiernego odzwierciedlenia przyżyciowego wyglądu człowieka. Wiele elementów jego wyglądu nie znajduje ścisłego odwzorowania w budowie czaszki, np. oczy, nos, usta, włosy, brwi, małżowiny uszne, cechy wiekowe (zmarszczki i bruzdy), doznane obrażenia lub zmiany chorobowe modyfikujące prawdopodobny wygląd.

Literatura:

B. Hołyst, Kryminalistyka, Warszawa 2010;

J. Kabzińska, Metody antropologii sądowej, [w:] D. Wilk (red.), Kryminalistyka. Przewodnik, Toruń 2013;

B. Młodziejowski, Odtwarzanie wyglądu człowieka, [w:] J. Kasprzak, B. Młodziejowski, W. Brzek, J. Moszczyński, Kryminalistyka, Warszawa 2006;

J. Moszczyński, Antropometryczne metody identyfikacji człowieka, [w:] E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych, Warszawa 2011;

J. Widacki, Kryminalistyczne zastosowanie antropometrii, [w:] J. Widacki (red.), Kryminalistyka, Warszawa 2012.

[W.L.]

BADANIA DNA

Każdy człowiek (z wyjątkiem bliźniąt jednojajowych) posiada unikalny kod genetyczny (DNA). Ponieważ DNA jest unikalne dla człowieka – może stanowić podstawę do przeprowadzenia → **identyfikacji** indywidualnej w → **kryminalistyce**. Już niewielka ilość wydaliny, wydzieliny czy krwi, fragment włosa pozwala na uzyskanie odpowiedniej ilości DNA, a także przeprowadzenie wspomnianych badań.

DNA (kwas dezoksyrybonukleinowy) to spolimeryzowana cząsteczka złożona z dwóch długich, wijących się wokół wspólnej osi nici, w skład których wchodzi cztery różne elementy zwane nukleotydami, zawierające informację genetyczną (geny). DNA dzieli się na: odcinek DNA „kodujący” i odcinek DNA „niekodujący”.

Badania DNA dają większe szanse powodzenia w przypadku materiału zdegradowanego, w szczególności materiału pochodzącego z ekshumowanych zwłok (kości, zęby, zmumifikowane włosy), a także włosów pozbawionych

cebulę. Badania DNA niejednokrotnie prowadzone są równoległe z badaniami daktyloskopijnymi, w szczególności w sytuacji, gdy zabezpieczony → **ślad** narażony był wcześniej na niekorzystne warunki atmosferyczne (wykorzystuje się wówczas tzw. technikę LCN czyli *Low Copy Number*).

Co do zasady, w kryminalistycznych badaniach genetycznych wykorzystuje się technikę PCR (*Polymerase Chain Reaction* – reakcja łańcuchowa polimerazy), która umożliwia kopiowanie łańcucha DNA poprzez jego namnażanie, które odbywa się w specjalnym urządzeniu zwanym termocyklerem, dzięki czemu możliwe jest wykorzystywanie do badań identyfikacyjnych → **śladów** zdegenerowanych, starych, występujących w niewielkich ilościach, a nawet w postaci pojedynczych komórek. Dzięki badaniom genetycznym można stwierdzić, czy zabezpieczony na → **miejscu zdarzenia** → **ślad** został pozostawiony przez → **podejrzanego**. Materiałem porównawczym wykorzystywanym do badań genetycznych są najczęściej wymazy śliny lub próbki krwi pobrane od → **podejrzanego**.

Oprócz → **identyfikacji** osób oraz zwłok i szczątków ludzkich, badania DNA wykorzystuje się również w dochodzeniu ojcostwa i macierzyństwa, ustalaniu pokrewieństwa (np. do celów imigracyjnych) oraz → **identyfikacji** zamienionych lub/i zaginionych noworodków i dzieci.

Warunkiem uzyskania miarodajnego badania jest uzyskanie nieskontaminowanego (czystego) → **śladu** biologicznego, poprzez odpowiednie jego zabezpieczenie na → **miejscu zdarzenia**.

W Polsce, podobnie jak w innych krajach europejskich, działa registratura DNA.

Literatura:

- R. Branicki, T. Kupiec, P. Wolańska-Nowak, *Badania DNA dla celów sądowych*, Kraków 2008;
 J. Doktor, I. Sołtyszewski, *Ślady biologiczne*, [w:] G. Kędzińska, W. Kędziński (red.), *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia techniki*, Szczytno 2011;
 B. Hołyst, *Kryminalistyka*, Warszawa 2007;
 M. Kulicki, V. Kwiatkowska-Wójcikiewicz, L. Stępa, *Kryminalistyka. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki sądowo-śledczej*, Toruń 2009;
 J. Moszczyński, *Badania biologiczne*, [w:] E. Gruza, M. Goc, J. Moszczyński, *Kryminalistyka – czyli rzecz o metodach śledczych*, Warszawa 2008;
 B. Młodziejowski, I. Sołtyszewski, *Ślady biologiczne*, [w:] M. Goc, J. Moszczyński, *Ślady kryminalistyczne. Ujawnianie, zabezpieczanie, wykorzystanie*, Warszawa 2007;
 R. Pawłowski, *Medyczo-sądowe badanie śladów biologicznych*, Kraków 1997;
 B. Puchowski, *Do badania trzeźwości należy koniecznie pobierać krew i mocz*, *Probl. Kryminal.* 1961, Nr 30;
 J. Stojer-Polańska, *Podstawowe metody identyfikacji. Metody identyfikacji na podstawie śladów biologicznych i DNA*, [w:] D. Wilk (red.), *Kryminalistyka. Przewodnik*, Toruń 2013;
 Z. Szczerkowska, *Badania biologiczne w sądowym ustalaniu ojcostwa*, Kraków 1998.

[M.B.]